

Een gat in de voorlichtingsmarkt?

Yuri Ohlrichs¹, Erika Frans²

¹ Rutgers, Utrecht

² Sensoa, Antwerpen

Samenvatting

In 1983 concludeerde socioloog Dick de Groot dat er een gat gaapt tussen de behoefte aan seksuele vorming van het (volwassen) publiek en het aanbod hierin van destijds idealistische organisaties als Rutgers Stichting, COC en NVSH. Dit artikel is een beschouwing van de ontwikkelingen in seksuele vorming sindsdien, gebaseerd op jarenlange ervaring van de auteurs met seksuele vorming van - met name - jongeren in Vlaanderen en Nederland. Tevens beschrijven de auteurs de mogelijke impact van het door De Groot geconstateerde verschil tussen voorlichtingsbehoefte en -aanbod op de seksualiteit van volwassenen.

Ook anno 2016 is de vraag 'Hoe krijg/houd ik mijn seksleven plezierig' één van de meest gestelde door jongeren en volwassenen in Nederland en Vlaanderen. Daardoor lijkt het alsof de tijd heeft stilgestaan en men zich voor anti-seksleurtips nog steeds moeten wenden tot de 'pulp' van toen en de seksuologen van nu.

Toch is er sinds 1983 heel veel gebeurd dat de seksuele vorming in Nederland en Vlaanderen qua vorm en inhoud ingrijpend heeft veranderd. Preventie van HIV en legalisering van abortus, bijvoorbeeld, maar ook de strijd tegen seksueel misbruik en het gebruik van massamedia. Ook de toenemende religieuze en culturele en zichtbare seksuele diversiteit in de samenleving heeft het seksuele vormingslandschap grondig veranderd. Internationale organisaties als WHO en IPPF hebben de thema's die vallen onder seksuele gezondheid aanzienlijk verbreed, seksuele vorming zelfs in mensenrechten-perspectief geplaatst, en hebben los van elkaar *standards* of *guidelines* rond seksuele vorming geformuleerd. Ze gaan hierbij uit van een *comprehensive* of *holistic* benadering, waarmee ze zich distantiëren van de *abstinence-only* programma's

Meer dan vroeger is seksuele vorming gericht op het ontwikkelen van competenties, seksueel en relationeel. Terwijl – mede uit noodzaak vanwege de preventie van hiv – in de jaren tachtig de nadruk lag op veilig vrijen, en 'rampenbestrijding' het belangrijkste doel leek van seksuele voorlichting, gaat het nu vaker over 'plezier in seks' of 'seksueel welbevinden'. Althans dat is wat organisaties als Rutgers, Soa Aids in Nederland en Sensoa in Vlaanderen nastreven met een zogenaamde 'sekspositieve' boodschap. Het lijkt alsof daarmee de stap wordt gezet die De Groot destijds vooral bespeurde bij de commerciële aanbieders van seksboeken.

In 1983 concludeerde socioloog Dick de Groot in een artikel in het Tijdschrift voor Seksuologie, dat er een gat gaapt tussen de behoefte aan seksuele vorming van het (volwassen) publiek en het aanbod hierin van destijds idealistische organisaties als Rutgers Stichting, COC en NVSH (De Groot, 1983). Gehuwde Nederlanders tussen de 30 en 50 jaar die niet langer tevreden zijn met hun (monogame) seksleven zochten informatie via 'sekspulp' van commerciële aanbieders en behoorden niet tot de doelgroep van de professionele voorlichters die emancipatie nastreefden, aldus De Groot. De afgelopen decennia hebben wij vooral gewerkt aan de sek-

suele en relationele vorming van kinderen en jongeren in Nederland en Vlaanderen. Toch herkennen we enkele observaties die De Groot ruim 32 jaar geleden deed.

1983: een gat in de seksuele voorlichtingsmarkt

In 1983 werd een belangrijk deel van de seksuele vorming in Nederland voornamelijk georganiseerd door de Rutgers Stichting, NVSH, COC en Stimezo. De Groot constateert dat de inhoud en vorm van de seksuele vorming begin jaren tachtig werd bepaald door hulpverlening en seksuele emancipatie. Volgens hem had dit twee gevolgen. Ten eerste dat de (te verwachten) problemen tijdens de seksuele levensloop het voorlichtingsaanbod domineerden. Primaire en secundaire preventie van soa-besmetting en ongewenste zwangerschap was een belangrijk doel. Daarnaast constateerde De Groot vooral emancipatoire doelen: een bijdrage aan individuele seksuele zelfbepaling en de seksuele vorming van (toen) meer beperkte doelgroepen als

homo-, trans- en pedoseksuelen. Beide uitgangspunten waren naast elkaar aanwezig.

De Groot vroeg zich 32 jaar geleden af of die seksuele vorming ‘werkt’ en of deze wel ingaat op de vragen die volwassen Nederlanders toen hadden. Hij beschrijft hoe seksuele voorlichters verzuimden tips te geven voor het behoud van seksueel plezier in monogame relaties. De Groot constateerde dat daar toen veel vraag naar was en dus zag hij een kloof tussen de seksuele vormers en hun publiek. Deze had volgens hem schadelijke gevolgen voor beiden; de voorlichtende instellingen liepen daardoor het risico hun subsidies te verliezen in die tijden van sterke overheidsbezuinigingen. En het publiek riskeerde een beschadigde seksuele ontwikkeling doordat zij er ‘seksboeken en andere pulp’ van commerciële uitgeverij op nasloeg, die hen – aldus De Groot – voorzag van onjuiste en incomplete informatie, doortrokken van seksisme.

2016: zijn we in het gat gesprongen?

Is er sinds 32 jaar iets veranderd in de seksuele vorming in Vlaanderen en Nederland? Zien wij nu ook nog een kloof tussen de publieke behoefte en het aanbod van seksuele vorming in voorlichtingscampagnes, lessen en materialen? En heeft een gat tussen het aanbod en vraag om informatie over seksualiteit mogelijk effect op de persoonlijke seksuele ontwikkeling? Dit artikel beschrijft vooral de ontwikkelingen in seksuele vorming gericht op jongeren tussen 12 en 25 jaar. Daarbij nemen we de zorgen die De Groot in 1983 uitte als uitgangspunt. We beschouwen de ontwikkelingen van de seksuele gezondheid in het perspectief van de – in onze ogen – meest relevante maatschappelijke ontwikkelingen van de afgelopen 32 jaar in Vlaanderen en Nederland.

Veilig Vrijen

Niet lang na het artikel van De Groot in het Tijdschrift voor Seksuologie veranderde de komst van hiv wereldwijd de seksuele vorming. In Nederland en Vlaanderen ontwikkelde deze zich aanvankelijk vanuit het hulpverlenersperspectief. Jongeren en jongvolwassenen werden via landelijke ‘Vrij Veilig’-campagnes en seksuele vorming op en buiten scholen, gewezen op het belang van condooms. Condoomgebruik was de enige manier om hiv-besmetting via seksueel contact te voorkomen. Veilig vrijen werd een geveleugeld begrip. In Vlaanderen werd in 1993 de ‘Zet ‘m op’-campagne, die condoomgebruik propageerde, gelanceerd (Trommelmans, 2006). Die campagne richtte zich aanvankelijk tot de volledige populatie maar later op met name homomannen en mensen afkomstig uit de sub-Sahara toen bleek dat zij hoog besmettingsrisico liepen.

Legalisering van abortus

In Nederland was het al eerder zover, maar in Vlaanderen werd abortus pas in 1990 voor een belangrijk deel uit de strafwet gehaald. De abortuswet voorzag

via ‘begeleidende maatregelen’ in het stimuleren van deskundigheid van hulpverleners en leerkrachten om ongewenste zwangerschap te voorkomen. Seksuele vorming werd in Vlaanderen ‘relationele en seksuele vorming’, een vlag met veel verschillende ladingen en met een uiteenlopende aanpak en meningen. Over één ding was men het opvallend eens: de bereidheid om meer en betere vormen te geven. Want uit onderzoek (Deven, 1986) bleek dat het aanbod seksuele en relationele vorming niet voldeed. Het kwam niet tegemoet aan de vragen van de jongeren, het voorzag te weinig in ondersteuning voor de vormingswerkers (de leraren). Veelal hadden deze hulp nodig bij het vinden van de juiste toon, taal en aanpak. Het bleek ook allemaal weinig effectief, want jongeren bleven ongewenst zwanger worden. En ouders bleken ook niet echt goed te weten hoe het aan te pakken.

In 2001 liep in Vlaanderen de ‘Eerst bla bla bla dan pas boem boem boem’-campagne. Daarbij lag de nadruk op onderhandelen over veilig vrijen, ook ter voorkoming van een ongeplande zwangerschap. Deze campagnes werden geschraagd met vormingsmateriaal om jongeren het ‘veilig vrijen’ te leren. Dat werd uitgelegd als een combinatie van een condoom met ander voorbehoedmiddel (Trommelmans, 2006). Eerste onderzoeken naar determinanten van gebruik van beschermings- en voorbehoedmiddelen wezen uit dat die verschilden naargelang soort relatie (vast of los), gender (jongen of meisje) en seksuele oriëntatie (homo of lesbisch). Gender en relationele contexten begonnen vanaf dan deel uit te maken van de vormingsprogramma’s.

Strijd tegen seksueel misbruik

Eenzijds door de vrouwenbeweging, maar anderzijds vooral door de hoge cijfers van seksuele mishandeling van kinderen, werd de preventie van seksueel misbruik op de agenda gezet. Zowel in Nederland als in Vlaanderen kwamen zaken aan het licht die morele verontwaardiging oproepen: seksueel grensoverschrijdend gedrag in Kerk, sportmilieus en hulpverlening. Het werd duidelijk dat er zowel in de opvang van slachtoffers als in de preventie van seksueel misbruik veel werk te doen is (Adriaensens, 2013; Rapport Commissie Samson, 2012). Aanvankelijk lag de nadruk op het verhogen van de weerbaarheid van slachtoffers. Programma’s verschenen met een combinatie van boodschappen als ‘praat erover’, ‘zoek hulp’ en ‘laat je niet misbruiken’. Onderzoeken gaven meer zicht op wie slachtoffers en wie plegers van seksueel misbruik waren. In Vlaanderen werden de Vertrouwenscentra Kindermishandeling opgericht, en dit thema is sindsdien niet meer uit de publieke belangstelling geweest. In Nederland werden onlangs ook de eerste Centra voor Seksueel Geweld (CSG) geopend die de opvang van slachtoffers na seksueel misbruik professioneler moet organiseren, Vlaanderen volgt wellicht.

Na aanbevelingen van de Vlaamse Commissie Sek-

sueel Misbruik in de Kerk werden in verschillende commissies parlementaire vragen gesteld over de aanpak van seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel misbruik. De seksuele vorming moest een tandje bijsteken en meer en vroeger inzetten op preventie van seksueel misbruik. Niet alleen bij de rechtstreeks betrokken slachtoffers en plegers, maar ook bij het brede publiek. Dit betekende dat het zoeken werd naar een 'toon' en boodschap die het onderwerp van seksueel misbruik meer bespreekbaar maakt en recht doet aan de slachtoffers.

De laatste jaren werd duidelijk dat bepaalde structuren en contexten zeer risicovol zijn voor seksueel misbruik. Daarom werd meer nadruk gelegd op preventiebeleid: het aanstellen van vertrouwenspersonen, een gedragscode voor begeleiders, standaardprotocollen en meldcodes. Niet alleen voor onderwijs, maar ook voor sport, de residentiële jeugd- en volwassenenzorg, bij mensen met een beperking, en bij mensen met een asielstatuut. Er zijn bouwstenen aangereikt voor een beleid rond seksualiteit en lichamelijke integriteit. Daarmee kunnen organisaties een nieuw beleid rond seksualiteit ontwikkelen of een bestaand beleid bijschaven. Zo'n beleid heeft het voordeel dat het duidelijkheid én veiligheid creëert voor alle betrokkenen.

Commerciële media, internet en smartphones

Sinds de jaren tachtig hebben zich ook enorme veranderingen voorgedaan in de massamedia. Deze kregen daardoor een veel groter aandeel in de seksuele vorming van hun publiek, van jong tot oud. Door de komst van commerciële televisie, video- en dvd-recorders, telefoonsekslijnen en, niet in de laatste plaats, het internet en de smartphones, wordt iedereen al vanaf de kinderleeftijd steeds meer 'Baas op eigen Buis'. Hoewel dit enigszins emancipatoir is te noemen staat dit niet in verhouding tot de seksuele en reproductieve zelfbepaling die dertig jaar geleden de Baas in eigen Buik'-beweging voorstond met haar vormingswerk.

De 'pulp' van seksboeken waar De Groot naar verwijst is – in woord en beeld – alleen maar groter, explicieter en eenvoudiger bereikbaar geworden, hoewel tussen het kaf ook koren zit. De seksuele vorming op scholen probeert jongeren ook te leren omgaan met deze stroom aan seksuele, seksistische en vaak eenzijdige beelden van seksualiteit in de media. Vormingsmethodieken zoals het katern "Jij en de Media" van de seksuele vormingsmethodiek Lang Leve de Liefde (Soa Aids Nederland (SANL)) en *Connected* uit Goede Minnaars, zijn voorbeelden daarvan. Daarbij is het van belang te bedenken dat Nederlandse en Vlaamse media hun divers publiek ook veel goeds hebben gebracht aan seksuele vorming. Denk aan 'Radio Romantica', 'Seks met Angela', 'De Lieve Lust' of 'Vanavond niet schat' en andere integer gemaakte programma's over seksualiteit.

In deze tijd duiken er tussen het 'pulp' ook steeds meer boeken op die seksueel en relationeel vormend willen zijn, die mythes doorbreken. Voorlichting voor

volwassenen met veel informatie over plezierige seks en biopsychosociale aspecten van seksualiteit. Aspecten die veel volwassenen vroeger – en jongeren nu – hebben gemist tijdens seksuele vorming op school, in de media of thuis.

Internet stelt het publiek in staat om simpel en snel antwoord te krijgen op vragen over seksualiteit. Al gauw bleek dat jongeren hier handiger in zijn dan hun ouders en zien daarom eerder en vaker 'seksueel expliciet beeldmateriaal'. Nieuw zijn ook mogelijke negatieve gevolgen voor jongeren en volwassenen: cyberpesten, schendingen van privacy en misbruik van gegevens, het ongewenst ontvangen van seksuele beelden, verspreiding van kinderporno, of boodschappen (sexting), porno-verslaving en risicovolle ontmoetingen na online-contact. Maar jongeren die veel ervaring hebben met internet, hebben ook meer kansen om goede copingstrategieën te ontwikkelen, zo blijkt uit onderzoek (Livingstone, 2012). Op een goede manier sociale media leren gebruiken is een belangrijke bouwsteen geworden van seksueel gezond gedrag en dus van seksuele vorming.

In Nederland is de website Sense.info – ontwikkeld en beheerd door SANL in samenwerking met Rutgers – een zeer populair kanaal voor uitgebreide informatie over seksualiteit. De in 2015 geactualiseerde versie werd inmiddels al twee miljoen keer bezocht en voorziet daarmee duidelijk in een informatiebehoefte van jongeren tussen de 12 en 25 jaar. Ook de vergelijkbare site voor Vlaanderen 'AllesOverSeks' heeft hoge bezoekersaantallen. En door goede analyse van de bezoekers en de zoekvragen kan men beter inspelen op waar mensen nood aan hebben.

Door bovenstaande ontwikkelingen is seksuele vorming voor jongeren steeds meer interactief geworden. Via websites als Sense.info en Allesoverseks.be kunnen jongeren online vragen stellen, educatieve spellen spelen en zien ze ervaringen van leeftijdgenoten. En Sensoa stimuleert jonge YouTubers in de vorm van een wedstrijd om zelf video's te maken over seksgerelateerde onderwerpen.

Multidiversiteit

Met de toenemende religieuze en culturele en zichtbare seksuele diversiteit in de samenleving, werd Nederlandse en Vlaamse seksuele relationele vorming inhoudelijk ook diverser. Begin jaren negentig bleek uit onderzoeken dat jongens andere vragen hadden dan meisjes, en dat het voorlichtingswerk nogal vrouwelijk gekleurd was. Homoseksuele jongeren hadden andere vragen dan heterojongeren, voor homomannen bleek meer gerichte preventie van hiv en soa nodig. Mondjesmaat kwam ook kleuters en schoolkinderen in zicht. Voor hen richt relationele en seksuele vorming zich vooral op zelfbeeld, gender, leren kennen van het eigen lijf en weerbaarheid. Ook de oudste leeftijdsgroep (senioren) werd 'ontdekt' als actieve seksuele spelers.

De toenemend multiculturele samenleving confron-

teerde iedereen met toenemende groeiende diversiteit aan vragen en problemen. Bijvoorbeeld over hymen-reconstructies, (seksueel) zelfbeschikkingsrecht van meisjes en vrouwen, eergelateerd geweld, gebruik van expliciet beeldmateriaal en mannelijke hulpverleners. Programma's en materialen seksuele vorming evolueren mee met deze multidiversiteit, en besteden hieraan aandacht door middel van focus op ontwikkeling van eigen opvattingen en respect voor andere meningen over seksualiteit. Gender-aspecten van seksualiteit nemen hierbij in toenemende mate een plaats in. Als antwoord op de nood aan informatie van niet-westerse vluchtelingen werd in België de site *zanzu.be* gelanceerd. Deze site ondersteunt professionals en vrijwilligers in het praten over seksuele gezondheid met anderstaligen.

Internationaal beleid

Internationale organisaties als WHO en IPPF hebben de definitie van seksuele gezondheid en daaronder vallende thema's aanzienlijk verbreed. Seksuele vorming is daardoor ook in mensenrechtenperspectief geplaatst. Zo hebben de in 1994 (Caïro) en 1995 (Beijing) geformuleerde en ontwikkelde seksuele en reproductieve rechten, een mensenrechtelijk fundament gelegd onder seksuele vorming van jongeren en geven deze een emancipatoire invulling als onderdeel van diverse programma's, campagnes en methodieken. De uit 2006 stammende WHO-definitie van seksuele gezondheid biedt een breed maar duidelijk referentiekader bij het vormgeven en samenstellen hiervan.

Recent hebben diverse internationale spelers (IPPF, 2008; UNESCO, 2009; WHO, 2010) los van elkaar *standards of guidelines* rond seksuele vorming geformuleerd. Ze gaan hierbij uit van een *comprehensive of holistic* benadering, waarmee ze zich distantieëren van de *abstinence-only* programma's. Vlaanderen en Nederland behoren tot de traditie van 'holistische' seksuele vorming, waarmee ze zowel inzetten op kennis, attitudes en vaardigheden, en een hele reeks thema's integreren. Seksuele vorming wordt dus breed ingevuld, en start op jonge leeftijd en loopt verder doorheen de ontwikkeling. Bij de ontwikkeling van interventies worden nu determinanten van attitude, gedrag en ontwikkeling meegenomen. Ook de domeinen waarop seksualiteit speelt, worden breed ingevuld. Zo heeft men in de *Standards* (WHO, 2010) acht verschillende domeinen opgenomen, die per leeftijd gespecificeerd worden zoals het lichaam, lichaamsbeeld en zelfbeeld, vruchtbaarheid en voortplanting, seksualiteit in brede zin, vriendschap en relaties enzovoort.

Markt- en effectiviteitsonderzoek

Kijken we naar de door De Groot geconstateerde kloof tussen vraag van het publiek en aanbod van de voorlichters, dan lijkt deze nu, drie decennia later, niet gedicht. Maar er is vooruitgang. De basis van het onderzoek *Seks Onder Je 25^e* (De Graaf, 2005) naar de seksuele

gezondheid van jongeren in Nederland werd gevormd door de specifieke vragen over de seksuele ontwikkeling, uiting en beleving die leefden bij professionals in dit veld. Als zodanig biedt het aanknopingspunten voor onder meer interventies gericht op jongeren tussen de 12 en 25 jaar. Dankzij dit en ander onderzoek (bijvoorbeeld *Sexpert: Buysse, 2013*) naar de seksuele gezondheid en diverse aspecten van seksualiteit in Nederland en Vlaanderen, kunnen beleidsmakers en professionals in onderwijs en gezondheidszorg steeds beter aansluiten op de doelgroep.

Interventies worden beter theoretisch onderbouwd, er wordt gekeken naar determinanten die men kan beïnvloeden, en bij de uitwerking van het materiaal worden eindgebruikers beter betrokken. Dit zou moeten resulteren in een aanbod dat beter aansluit op de vraag van diverse doelgroepen. Maar is het ook effectief?

Interventies worden steeds meer theoretisch onderbouwd door sociaal-cognitieve modellen die vooral gedragsintentie kunnen verklaren. De modellen zijn vooral geschikt voor het verklaren en beïnvloeden van individuele beslissingen. Daarbij wordt in toenemende mate rekening gehouden met de context waarin deze worden genomen. Effectiviteitsonderzoek is duur en vindt op kleine schaal plaats. Belangrijke lespakketten als 'Relaties en seksualiteit' en 'Lang Leve de Liefde' voor, respectievelijk, basis- en voortgezet onderwijs, zijn op relevante onderdelen effectief gebleken. Ook in Vlaanderen zijn campagnes, richtlijnen en materialen als het 'Vlaggensysteem' en de tentoonstelling 'k Zag 2 Beren' (voor basis- en kleuteronderwijs) en 'Goede Minnaars' voor secundair onderwijs, succesvol geëvalueerd. Het Sensoa Vlaggensysteem is een goed onderbouwde interventie die zijn doelen blijkt waar te maken. Maar het daadwerkelijke effect van dergelijke interventies blijft voor een groot deel afhankelijk van de manier waarop de voorlichter deze uitvoert. En daar wringt de schoen vaak.

Vandaar dat er vanuit de Europese WHO-expertgroep (Ketting et al., 2016) ook kritisch gereflecteerd wordt op de richtlijnen bij evaluatie van interventies op dat vlak. Twee belangrijke uitkomsten van deze evaluaties zijn: 1) er is een sterke focus op experimentele studies, en 2) de meest bestudeerde uitkomsten zijn gericht op risicobeperking. Deze manier van werken is moeilijk toepasbaar op holistische programma's en er zijn alternatieve manieren om zulke programma's te evalueren. Holistische programma's vragen om drie types van evaluatie: programma-, proces- en effect/impact-evaluatie – met aangepaste indicatoren. Programma-evaluatie evalueert de kwaliteit van het programma zoals het werd opgesteld. Procesevaluatie gaat na of het programma geïmplementeerd werd zoals voorzien. Effect/impactevaluatie gaat na wat het resultaat is van holistische programma's op korte en lange termijn. Elke evaluatievorm, en zeker de combinatie ervan, geeft een zicht op de effectiviteit.

Holistische programma's vragen bovendien om een

combinatie van verschillende methodes: het gaat verder dan het kwantitatief bepalen van effecten door experimentele studies, maar vraagt om een combinatie van methodes, zoals kwalitatieve methodes bij kinderen, ouders en leerkrachten (interviews, focusgroepdiscussies, vragen naar appreciatie en sterktes-zwaktes), case-studies om barrières en faciliterende factoren te identificeren, surveys bij de populatie om evoluties op lange termijn te bestuderen en quasi-experimentele designs voor specifieke effecten als kennis. Hoewel deze onderzoeksmethodes niet met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid gevolgen zullen kunnen toeschrijven aan het programma, kan de combinatie van deze methodes wel een plausibele link leggen tussen programma en resultaten. Bovendien zal er, door de combinatie van de verschillende types evaluatie en methodes, een dieper inzicht komen in waarom (of waarom niet) het programma werkt bij welke doelgroepen en ontstaat er een rijkere vorm van informatie.

Van seksuele voorlichting naar ontwikkeling van seksuele competentie

Bovengenoemde ontwikkelingen hebben ertoe geleid dat de 'seksuele voorlichting' uit de jaren tachtig is veranderd in 'seksuele vorming'. De laatste decennia is er in programma's seksuele vorming voor kinderen en jongeren naast kennisoverdracht veel aandacht voor het ontwikkelen van seksuele normen en waarden en het oefenen met gedrag - vooral communicatievaardigheden. Zo leren ze de eigen wensen en grenzen aan te geven en die van anderen te herkennen. Ook het biopsychosociale model is in steeds meer programma's terug te zien; jongeren leren dat seks niet alleen lichamelijk is maar ook een wisselwerking heeft met gedachten, gevoelens, verwachtingen, fantasie, sociale omgeving, religie en cultuur etc. Meer dan vroeger is seksuele vorming gericht op het ontwikkelen van competenties, seksueel en relationeel.

Welk soort ervaringen en competenties zijn essentieel om kinderen en jongeren seksueel gezond te vormen? Seksualiteit wordt in een ontwikkelingsperspectief eerder bekeken als een normatieve taak, iets waarmee men zich móét bezighouden (Gross, 2009; Tolman & McClelland, 2011). In functie daarvan is het belangrijk te luisteren naar wat de doelgroep zelf aangeeft wat zij op welk moment nodig hebben. Volgende competenties komen vaak terug (Beyers, 2011; Hirst, 2008; Arbeit, 2014; Kennett, 2012; Mc Kee, 2010):

- *Being knowledgeable*: We gaan er algemeen van uit dat het hebben van op dat moment relevante informatie beschermend werkt. Dit is al goed aangetoond voor anticonceptie, condoomgebruik, en veilig vrijen. Zelf zijn kinderen en jongeren vragende partij naar meer informatie over seksuele activiteit, tienerzwangerschap, abortus en gevoelens rond seksualiteit. Maar ook informatie over de technische en biologische aspecten blijven nodig, en relationele aspecten zoals verliefdheid,

trouw, liefde, verdriet, pesten, culturele verschillen verdienen aandacht.

- *Communicatie en taal*: Mensen die beter seksuele wensen en grenzen kunnen aangeven, rapporteren een hoger seksueel welbevinden (Beyers, 2011; Krahe, 2000). Meestal vinden zowel kinderen als jongeren, ouders en professionals deze communicatie belangrijk. Jongeren vinden zelf echter dat de kwaliteit van de communicatie te wensen overlaat, en professionals ervaren een tekort aan kennis, comfort, vaardigheden en zelfvertrouwen om seksuele onderwerpen aan te kaarten (Beyers, 2011).
- *Positief seksueel zelfbeeld en seksuele motieven hebben*: Het zelfconcept op het vlak van seksualiteit omvat de (in)directe ervaringen van een persoon met seksualiteit en heeft een sterk voorspellende waarde omdat het een stabiele factor blijkt te zijn. Men verwerkt in zijn zelfbeeld ook verwachtingen en informatie uit de omgeving, waardoor de invloed van achtergrondvariabelen zoals cultuur, sociale groep of demografische kenmerken duidelijker worden. De Wit, Breeman en Woertman (2005) stellen dat het seksuele zelfbeeld de relatie tussen gedragsintentie en gedrag modereert. Het zelfbeeld fungeert dus onder andere als een brug tussen wat je van plan bent te doen en wat er effectief gebeurt.
- *Kunnen leren uit ervaringen*: Jongeren vinden de kennis die voortvloeit uit eigen seksuele ervaringen meest betekenisvol en waardevol. Meer algemeen wijst men op het belang van positieve ervaringen en emoties in het ontwikkelen van gezondheid, ook seksuele gezondheid. Het handelingsgerichte aspect in het seksuele weten is voor jongeren het meest relevant. Jongeren hebben nood aan meer authentieke gesprekken over verlangen, plezier, relaties en seksuele handelingen. In dat leren speelt 'affect' een belangrijke rol (Trimble, 2009).
- *Weerbaarheid*: aangeleerde weerbaarheid (positieve zelfinstructie, toepassen van probleemoplossingsstrategieën en uitstel van bevrediging), seksueel zelfvertrouwen en weinig redenen om op ongewenste seksuele avances in te gaan verhogen de weerbaarheid (Kennett, 2012). Het aanmoedigen van 'leuke en gewenste seks' heeft een weerbaarheids-verhogende werking, zonder dat er dan nog expliciet aandacht aan de negatieve kanten, zoals seksuele grensoverschrijding en seksueel geweld, moet worden besteed.
- *Empathie*: Empathie wordt omschreven als de mate waarin een jongere in staat is de belevingswereld van een andere aan te voelen. Dit correspondeert in hoge mate met het vermogen te evalueren wat er bij hemzelf van binnen gebeurt. Daar zit een emotionele component in, een cognitieve en een biologische (Schalkwijk, 2011).
- *Mediawijsheid*: Sociale media en de impact ervan op de seksualiteitsbeleving plaatst kinderen en

jongeren voor nieuwe uitdagingen. Jongeren kunnen in contact komen met een aantal risico's zoals cyberpesten, schenden van privacy en misbruik van gegevens, ongewenst seksuele beelden of boodschappen krijgen, overdadig gebruik van internet en risicovolle contacten offline ontmoeten (Livingstone, 2012).

Competentieverhoging gaat er in eerste instantie om dat de doelgroepen zich vaker en in meer situaties competent voelen, en dat factoren die de competenties ondermijnen worden aangepakt.

Terwijl – mede uit noodzaak vanwege de preventie van hiv – in de jaren tachtig de nadruk lag op veilig vrijen, en 'rampenbestrijding' het belangrijkste doel leek van seksuele voorlichting, gaat het nu vaker over 'plezier in seks' of de zachtere variant 'seksueel welbevinden'. Althans dat is wat organisaties als Rutgers, SANL en Sensoa in België nastreven met een zogenaamde 'sekspositieve' boodschap. Het lijkt alsof daarmee de stap wordt gezet die De Groot destijds vooral meende te bespeuren bij de commerciële aanbieders van seksboeken. Mogelijk hebben veel van de huidige generatie volwassenen deze informatie gemist en daarom met vaker vallen en opstaan plezier in seks gevonden.

De competentie van de voorlichter

Om diverse redenen is het geven van lessen over relaties en seksualiteit een voor veel docenten onneembare drempel. Bijvoorbeeld omdat docenten zich ongemakkelijk voelen door het - overig onjuiste - idee dat ze ook hun eigen seksualiteit moeten gaan bespreken. Of omdat ze onbekend zijn met de diverse seksuele normen en waarden in een multiculturele klas. Maar ook artsen, verpleegkundigen, kinderverzorgers, opvoeders en jeugdleiders, hulpverleners vinden het een lastig onderwerp.

Daarom ondersteunen zowel Sensoa als Rutgers het ontwikkelen van programma's die professionals ondersteunen bij het geven van seksuele vorming & voorlichting. Voorbeelden zijn de handleiding *Over Seks Gesproken* van Rutgers voor het docentenonderwijs en de website *Lesgeven in Liefde* die docenten begeleidt bij het werken met de methodiek *Lang Leve de Liefde*. In Vlaanderen is er het *Handboek Secundair Onderwijs met basisinformatie en didactische tips voor het geven van lessen seksuele vorming* (Peeters, 2011). Ook docenten in hogescholen worden aangespoord het thema seksuele gezondheid in hun curriculum een plaats te geven, via handboeken *Seksuele gezondheid* (Leusink & Ramakers, 2014), websites (seksueelgezond.nl; seksuelevorming.be, gezondseksueelgedragRJ.nl en andere), en vormingsprogramma's aan toekomstige professionals. Op dit vlak is nog veel ruimte tot verbetering.

Seksuele vorming van tegenwoordig lijkt de twee vertrekpunten die De Groot noemt (hulpverlening en emancipatie) inmiddels beiden te hebben omarmd. Aanvullend op de door De Groot onderscheiden twee

vertrekpunten stellen wij dat anno 2016 een ontwikkelingsgerichte derde is bijgekomen: het seksuele competentiestreven.

Het gat gedicht?

Als het gaat om jongeren, de nieuwe generatie seksueel actieven, lijkt het alsof iedereen basiskennis van seksualiteit krijgt aangereikt. Deze is echter niet volledig genoeg. Weliswaar zijn scholen in Nederland via de kerndoelen basis en voortgezet onderwijs, verplicht aandacht te besteden aan seksuele diversiteit, maar de manier waarop dit gebeurt, blijft aan de school en docenten. Belevingsgerichte seksuele vorming wordt gemist, zowel onder Nederlandse als Vlaamse jongeren. Net als de meeste schoolboeken laten ook docenten veel issues onbesproken, als machtsverschillen, overeenkomsten tussen jongens- en meidenseksualiteit, gelijkwaardigheid van mannelijke en vrouwelijke seksualiteit en hun recht dit individueel te mogen uiten los van gendernormen, komen nog veel te weinig aan bod. Daarbij is ook meer aandacht nodig voor genderstereotypen en de beperkende gevolgen daarvan voor de seksuele ontwikkeling en uiting van vrouwen (en ook mannen!). Jongeren hebben bovendien méér vragen rond relationele aspecten dan dat seks hen zorgen baart. Vooral bij meisjes is er een grote behoefte aan informatie over het thema relaties.

Als het gaat om volwassenen echter is het minder duidelijk of er een gat is gedicht. Nog steeds hebben startende sekspartners behoefte aan informatie, tips en trucs over hoe ze leuke en plezierige seks kunnen blijven houden, maar ook hoe ze omgaan met het feit dat iedereen een *swipe away* is van pornografie waarvan het merendeel een stereotype mannenfantasia verbeeldt (altijd zin, man en vrouw, geen pijn, geen falen, optimale en meerdere langdurende hoogtepunten). Uit onderzoek blijkt dat het grootste deel van de Nederlanders en Vlamingen zijn of haar seksleven een voldoende geeft, maar een behoorlijk deel (20 % tot 30%) ervaart ook last. Slechts een deel van die mensen vinden de weg naar gepaste hulp (Buysse, 2013). De vraag die zich hier stelt is of dit iets zegt over de kwaliteit van het aanbod, of eerder over het relatieve belang dat mensen hechten aan een uitmuntend seksleven.

Zowel volwassenen als jongeren lijken behoorlijk goed in staat te zijn om zelf op zoek te gaan naar de informatie die ze nodig hebben (voornamelijk via het internet), of om hun vragen te bespreken met vrienden. Slechts een kleine minderheid gaf aan bij niemand terecht te kunnen (Buysse, 2013). Het blijft dus ook een aandachtspunt hoe het aanbod beter kan aansluiten op de zoekvragen van mensen.

Bovenstaande beschouwingen bezien, lijkt het logisch te concluderen dat seksstarters in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw minder competent aan de seks begonnen dan de tieners van nu. De bronnen van hun seksuele vorming waren in alle opzichten beperkter; zowel qua inhoud, thematiek, als hoeveel-

heid zijn de huidige jongeren veel breder bediend. Beschouwen we echter de tevredenheid van Nederlanders en Vlamingen met hun seksleven, dan blijken eerdere generaties jongeren – de volwassenen van nu - plezierige seks te hebben ontdekt en behouden. Mensen vertonen ruime variatie in hun seksuele gedrag, en schatten hun seksueel welbevinden vrij hoog in (Buysse, 2013). Hoe hen dat is gelukt en waarin ze in die zoektocht overeenkomen dan wel verschillen van de huidige seksstarters is een sociaal wetenschappelijk onderzoek waard. Dat zou nog meer inzicht geven in de seksuele zelfontplooiing tijdens adolescentie en jongvolwassenheid. Met of ondanks 'commerciële pulp'.

Literatuur

- Adriaenssens, P. (2013). *Ondubbeltzinnig kiezen voor erkenning. Historisch geweld en misbruik in jeugd- en onderwijsinstellingen in Vlaanderen. Analyse, duiding en beleidsaanbevelingen*. [Eindrapport expertenpanel]. Brussel.
- Arbeit, M. (2014). What Does Healthy Sex Look Like among Youth? Towards a Skill-Based Model of Promoting Adolescent Sexuality Development. *Human Development*, 57, 259-286.
- Beyers, E. (2011). Beyond the birds and the bees and what is good for you?: Thirty years of research on sexual communication. *Psychological Association*, 52, 20-28.
- Buysse, A., Caen, M., Dewaele, A., Enzlin, P., Lievens, J., T'Sjoen, G., Van Houtte, M., & Vermeersch, H. (red) (2013). *Sexpert. Seksuele gezondheid in Vlaanderen*. Gent: Academia Press.
- Claes, T. (2013). Seksualisering, Cultuur en Agency. *Ethiek en maatschappij* 15, 87-121.
- De Graaf, H., Meijer, S., Poelman, J., & Vanwesenbeeck, I. (2005). *Seks onder je 25ste. Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2005*. Delft: Eburon.
- De Groot, D. (1983). Een gat in de seksuele voorlichtingsmarkt. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 7, 148-157.
- Deven, F. (1986). *Ze weten echt niet alles! Relationale en seksuele opvoeding in Vlaanderen*. Brussel: CGSO.
- De Wit, J., Breeman, L., & Woertman, L. (2005). Hoe beredeneerd is seksueel gedrag van jongeren? *Tijdschrift voor Seksuologie*, 29, 125-131.
- Gross, K. (2009). Adolescent Sexual Competence: A Paradigm Shift. *Family Science Review*, 14, 33-47.
- Hayez, J. Y. (2005). *Ook kinderen hebben een lichaam. Kinderen leren omgaan met seksualiteit*. Tiel: Lannoo.
- Hirst, J. (2008). Developing sexual competence? Exploring strategies for the provision of effective sexualities and relationships education. *Sex Education*, 8, 399-413.
- IPPF. (1996). *Charter on Sexual and Reproductive Rights*. London: IPPF.
- IPPF. (2008). *Sexual Rights. An IPPF Declaration*. London: IPPF.
- Kennett, D., Humphreys, T., & Schultz, K. (2011). Sexual recoursefulness and the impact of family, sex education, media and peers. *Sex Education*, 12, 351-68.
- Ketting, E., Friele, M., & Michielsen, K. (2016). European Expert Group on Sexuality Education. Evaluation of holistic sexuality education: A European expert group consensus agreement. *European Journal Contracept Reprod Health Care*, 21, 68-80.
- Krahé, B., Scheinberger, O.R., & Kolpin, S. (2000). Ambiguous communication of sexual intentions as a risk marker of sexual aggression. *Sex Roles*, 42, 313-337.
- Kuyper, L., Wit, J. de, Adam, P., Woertman, L., & van Berlo, W. (2009). *Laat je nu horen! Een onderzoek naar grensoverschrijdende seksuele ervaringen en gedragingen onder jongeren*. Utrecht: Universiteit Utrecht, Rutgers WPF.
- Leusink, P., & Ramakers, M. (red.). (2015). *Handboek Seksuele Gezondheid. Probleemgeoriënteerd denken en handelen*. Assen: Koninklijke Van Gorcum
- Livingstone, S., Haddon, L., & Görzig, A. (2012). *Children, risk and safety on the internet: research and policy challenges in comparative perspective*. Bristol: The Policy Press.
- McKee, A., Albury, A., Dunne, M., Grieshaber, S., Hartley, J., Lumby, C., & Mathews, B. (2010). Healthy Sexual Development: A Multidisciplinary Framework for Research. *International Journal of Sexual Health*, 22, 14-19.
- Moors, J. (2006). *Seksueel bewogen. Een bloemlezing van Jan P.C. Moors*. Twello: Van Tricht.
- Peeters, K. (red). (2011). *Relationele en seksuele vorming. Handboek voor secundair onderwijs*. Antwerpen: Sensoa/Garant.
- Rapport Commissie Samson (2012). *Omringd door zorg, toch niet veilig. Seksueel misbruik van door de overheid uit huis geplaatste kinderen, 1945 tot heden*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Schalkwijk, F. (2011). *Emoties bij Jongeren. Theorie & diagnostiek van het geweten*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Tolman, D., & McClelland, S. (2011). Normative sexuality Development in Adolescence: A decade in Review. *Journal of Research on Adolescence*, 21, 242-255.
- Trimble, L. (2009). Transformative conversations about sexualities pedagogy and the experience of sexual knowing. *Sex Education*, 9, 51-64.
- Trommelmans, W. (2006). *Vlaanderen Vrij! 50 jaar seks in Vlaanderen*. Leuven/Antwerpen: Steam/Van Halewijck.
- UNESCO. (2009). *International Technical Guidance on Sexuality Education. Vol 1 – Rationale for sexuality education*. Paris: UNESCO.
- World Health Organization Regional Office for Europe, & Federal Centre for Health Education (BZgA). (2010). *Standards for Sexuality Education in Europe*. Opgehaald op 24 november 2010, van http://www.oif.ac.at/fileadmin/OEIF/andere_Publikationen/WHO_BZgA_Standards.pdf
- World Health Organization. (2006). Defining Sexual Health. Report of a Technical Consultation on Sexual Health, 28-31, January 2002 Geneva.

Summary

A gap in the market of sex education

In 1983 the sociologist Dick de Groot concluded that a gap existed between the need for sex education in the (adult) audience, and what non governmental organizations in the Netherlands and Flanders did offer. This article is a reflection on the developments in sexuality education since then. New themes like prevention of HIV, legalization of abortion, the fight against sexual abuse and the use of mass media asked for new forms of sex education. Also the sex education landscape has changed significantly because of increasing religious and cultural and sexual diversity in society. While the focus in the eighties was on safe sex, - partly out of necessity because of HIV prevention -, non governmental organizations on sex education nowadays pursue 'sexual pleasure' or 'sexual wellbeing'. It seems as if this was the necessary change in these organizations that De Groot especially asked for.

Keywords: sex education, non governmental organization, sexual pleasure, unmet need

Trefwoorden: seksuele voorlichting, particuliere organisatie, seksueel plezier, onvervulde behoefte